

**RAZVOJ TRŽNE USMERJENOSTI KMETIJSTVA V SR SLOVENIJI
MED LETI 1969—1974**

Jakob Medved*

Uvod

Med različna opazovanja in proučevanja razvoja agrarne pokrajine sodi tudi ugotavljanje tržne usmerjenosti kmetijstva. V tem indikatorju se odražajo številni dejavniki, kot so naravne razmere, stopnja agrotehničnega razvoja, socialno posestne in populacijske razmere, potrebe tržišča in ekonomska utemeljenost proizvodnje posameznih vrst poljedelskih pridelkov. Razvoj tržne usmerjenosti kmetijstva se kaže tudi v spreminjanju zunanje podobe agrarne pokrajine, tako v združevanju zemljišč, kot v opuščanju polikulturnega sistema in prehajanju na manjše število kultur ali pa celo na monokulturno kmetijstvo. Zato lahko z ugotavljanjem in primerjanjem tržne usmerjenosti v različnih obdobjih spoznavamo razvojne smeri kmetijstva. Takšen namen ima tudi ta prispevek, v katerem skušamo prikazati tržno usmerjenost kmetijstva leta 1974 in jo primerjati z letom 1969.

Metode dela

Študija temelji na proučevanju izrabe zemljišča in tržne usmerjenosti kmetijstva leta 1969 (1) in 1974 (2). Pri obeh proučevanjih je uporabljena enaka metodologija. Osnovni vir za proučevanje izrabe zemljišča so statistična poročila o doseženih pridelkih zgodnjih posevkov (5) in poročila o pridelkih poznih posevkov (4), ki jih občine pošiljajo Zavodu za statistiko SR Slovenije. Prikaz tržne usmerjenosti kmetijstva se opira prav tako na statistične podatke, ki jih dostavljajo občine zavodu za statistiko (5 in 6).

Ugotovitev izrabe zemljišča in prikaz tržne usmerjenosti kmetijstva temelji na denarni vrednosti pridelkov. Za to metodo prikaza smo se odločili zato, ker se nam zdi najbolj ustrezna za primerjavo, saj je edini možni skupni imenovalec za prikaz stopnje tržne usmerjenosti. Denarno vrednost pridelkov smo dobili tako, da smo količine pridelkov preračunali v vrednost po povprečnih cenah za posamezno leto. Polje-

* dr., izredni univ. prof., PZE za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana, YU.

delski pridelki so združeni v štiri osnovne skupine: žita, vrtnine, krmne rastline in industrijske rastline.

Tržna usmerjenost poljedelstva

Prikaz tržne usmerjenosti poljedelstva zajema pridelke z njiv in vrtov. Pri prikazu stopnje tržne usmerjenosti pa obstajajo določene težave, kajti zajeli smo lahko le tiste pridelke, ki so jih pridelovalci prodali odkupnim postajam. Ni pa bilo mogoče zajeti tistega blaga, ki ga kmetje prodajajo neposredno potrošnikom. Uporaba ankete se je v tem primeru pokazala kot nezanesljiva.

Stopnjo tržne usmerjenosti smo lahko ugotovili za žita, vrtnine in za industrijske rastline, nismo pa je mogli ugotoviti za krmne rastline, ker jih odkupne postaje ne odkupujejo in so predmet prodaje predvsem med posameznimi kmeti.

Rezultati proučevanja tržne usmerjenosti poljedelstva leta 1969, kot tudi leta 1974 še vedno kažejo močno podrejenost samooskrbi. Na splošno obstaja pri poljedelskih pridelkih nizka stopnja tržne usmerjenosti, vendar pa so med posameznimi skupinami pridelkov in posameznimi občinami bistvene razlike.

Zanimivo podobo nam nudi pregled tržne usmerjenosti po posameznih skupinah poljedelskih pridelkov. Žita, s katerimi je bilo leta 1974 posejano več kot polovico vseh njiv in so dala nad četrtino vrednosti vseh poljedelskih pridelkov, so v glavnem namenjena domačim potrebam. Stopnja tržne usmerjenosti pri žitih se je v tem obdobju celo zmanjšala: leta 1969 je prišlo na trg 11,8 %, leta 1974 pa 7,8 odstotka vsega pridelka. Število občin, ki žit sploh ne prodajajo, se je v tem času povečalo od 13 na 29.

Še večja je stopnja samooskrbne usmerjenosti pri pridelavi vrtnin, ki so leta 1974 zavzemala eno petino vseh posejanih njiv in vrtov ter dale več kot polovico celotne vrednosti poljedelskih pridelkov. Stopnja tržne usmerjenosti se je tudi pri teh zmanjšala, leta 1969 je prišlo na trg 6,3 %, leta 1974 pa 5,3 % vsega pridelka. Samo za domače potrebe so vrtnine pridelovali leta 1969 v osmih, leta 1974 pa v sedmih občinah. Nad petino pridelka vrtnin prihaja na trg samo v občinah Celje, Izola, Koper, Piran in Tržič.

Največja stopnja tržne usmerjenosti je pri industrijskih rastlinah. S temi je bilo leta 1974 posejanih 1,46 % njiv in so po vrednosti predstavljale 4,2 % vseh pridelkov njiv in vrtov. Pri tržni usmerjenosti med obema letoma ni bistvenih razlik.

Skupno je leta 1974 prišlo na trg 9,54 % vrednosti vseh pridelkov njiv in vrtov. V primerjavi z letom 1969 se je skupna stopnja tržne usmerjenosti poljedelskih pridelkov v Sloveniji znatno povečala, saj je tega leta znašala le 5,9 %. Pregled skupne tržne usmerjenosti po posameznih občinah kaže zanimivo podobo. Kar v 17-ih občinah znaša delež prodanih pridelkov pod 1 % skupne vrednosti. Pri tem se razmere od leta 1969 niso bistveno spremenile: takrat je bilo takih občin 18. Skupne značilnosti teh »samooskrbnih« občin so v skromnih na-

ravnih razmerah za poljedelsko izrabo tal ter v razvitem neagrarnem gospodarstvu (npr. občine Hrastnik, Jesenice, Trbovlje, Zagorje, Litija, Cerknica, Ravne na Koroškem). Nekatero izmed teh občin obsegajo kraški svet (Ribnica, Cerknica, Logatec) ali pa so močno prenaseljena območja, kjer prevladuje drobna posest z izrazito polikulturno usmeritvijo (Šmarje pri Jelšah, Laško, Novo mesto). V enajstih občinah (leta 1969 je bilo takšnih občin 15) prihaja na trg -1 % do 5 % vrednosti pridelka s polj (občine Murska Sobota, Slovenska Bistrica, Ljubljana-Bežigrad, Ljubljana-Moste-Polje, Vrhnika, Sežana, Ilirska Bistrica, Kočevje, Dravograd in Radovljica). Od 5,1 % do 5 % poljedelskih pridelkov prihaja na trg v občinah: Lendava, Ptuj, Šentjur, Krško, Kamnik, Ajdovščina in Ljubljana-Vič. Znatno večjo stopnjo tržne usmerjenosti (od 5,1 % do 10 %) imamo samo v osmih občinah: Gornja Radgona, Ljutomer, Brežice, Domžale, Škofja Loka, Postojna, Grosuplje in Trebnje. Nadpovprečno visoko stopnjo tržne usmerjenosti pri poljedelskih pridelkih pa lahko ugotovimo le v dveh občinah, kjer goje hmelj (Žalec) ali vrtnine (Piran) v večjem obsegu.

Tržna usmerjenost kmetijstva

Viri in metode dela. Medtem ko je stopnjo tržne usmerjenosti pri pridelkih z njiv in vrtov mogoče ugotoviti s podatki o posejanih zemljiščih, donosu in količini prodanega blaga, so pri ugotavljanju stopnje tržne usmerjenosti pri drugih kmetijskih pridelkih velike težave. Tako npr. pri krmnih rastlinah ni mogoče ugotavljati tržne usmerjenosti s prodajo krme, ker ta ni predmet prodaje in je odkupne postaje ne odkupujejo. Tržno usmerjenost pri krmnih rastlinah torej moremo ugotavljati le s prodajo živinorejskih pridelkov. Ravno pri živinoreji pa na osnovi obstoječih podatkov ni mogoče ugotoviti stopnjo tržne usmerjenosti. O številu živine imamo na razpolago le podatke za leto 1971, ki pa navajajo samo število posameznih vrst živine brez podrobne razčlenitve. Edini stvarni podatki, s katerimi razpolagamo, so podatki o prodaji živinorejskih pridelkov. S temi podatki pa lahko prikažemo le strukturo prodanega blaga ne pa stopnje tržne usmerjenosti, ker nam manjkajo podatki o celotni proizvodnji. Zaradi tega smo lahko za celotno kmetijstvo ugotovili samo strukturo prodanega blaga in na tej osnovi ugotovili različne tipe tržne usmerjenosti kmetijstva.

Pri prikazu tržne usmerjenosti kmetijstva so zajeti vsi pridelki, ki jih prodajata zasebni in družbeni sektor. Razdeljeni so v enake skupine kot pri že citirani študiji iz leta 1969 (1): poljedelski pridelki, živinorejski pridelki, sadjarski in vinogradniški pridelki, les in drugi pridelki.

Glede na strukturo prodanega blaga smo določili tipe tržne usmeritve. Vse občine, kjer določena skupina tržnega blaga doprinaša nad polovico celotne vrednosti prodanega blaga, smo uvrstili v ustrezní tip. Tako npr. je izraziti živinorejski tip, če daje živinoreja nad 80 %, živinorejski tip, če daje živinoreja od 70,1 % do 80 % in omiljeni živinorejski tip, če daje živinoreja od 50,1 % do 70 % celotne vrednosti kmetijske proizvodnje. Kjer nobena skupina blaga ne tvori nad polovico celotne vrednosti, se uveljavljajo kombinirani tipi poimenovani po prvi in drugi skupini

tržnega blaga. Metodologija določanja tipov tržne usmeritve je torej enaka metodologiji študije iz leta 1969 (1).

Struktura odkupljenih pridelkov je bila l. 1969 in 1974 naslednja:

Vrsta pridelkov	% od skupnega odkupa		delež zasebnega odkupa (v %)		delež družbenega odkupa (v %)	
	1969	1974	1969	1974	1969	1974
Poljedelstvo	10,4	7,5	49,2	50,2	50,8	49,8
Živinoreja	66,7	76,1	58,6	53,2	41,4	46,8
Sadjarstvo in vinogradništvo	7,1	8,4	27,7	26,1	72,3	73,9
Les	11,8	3,1		8,1		91,9
Drugo	4,0	4,9	56,4	25,1	65,6	74,9
Skupno	100,0	100,0	46,5	47,9	53,5	52,1

Leta 1969 les ni bil ločen po sektorjih.

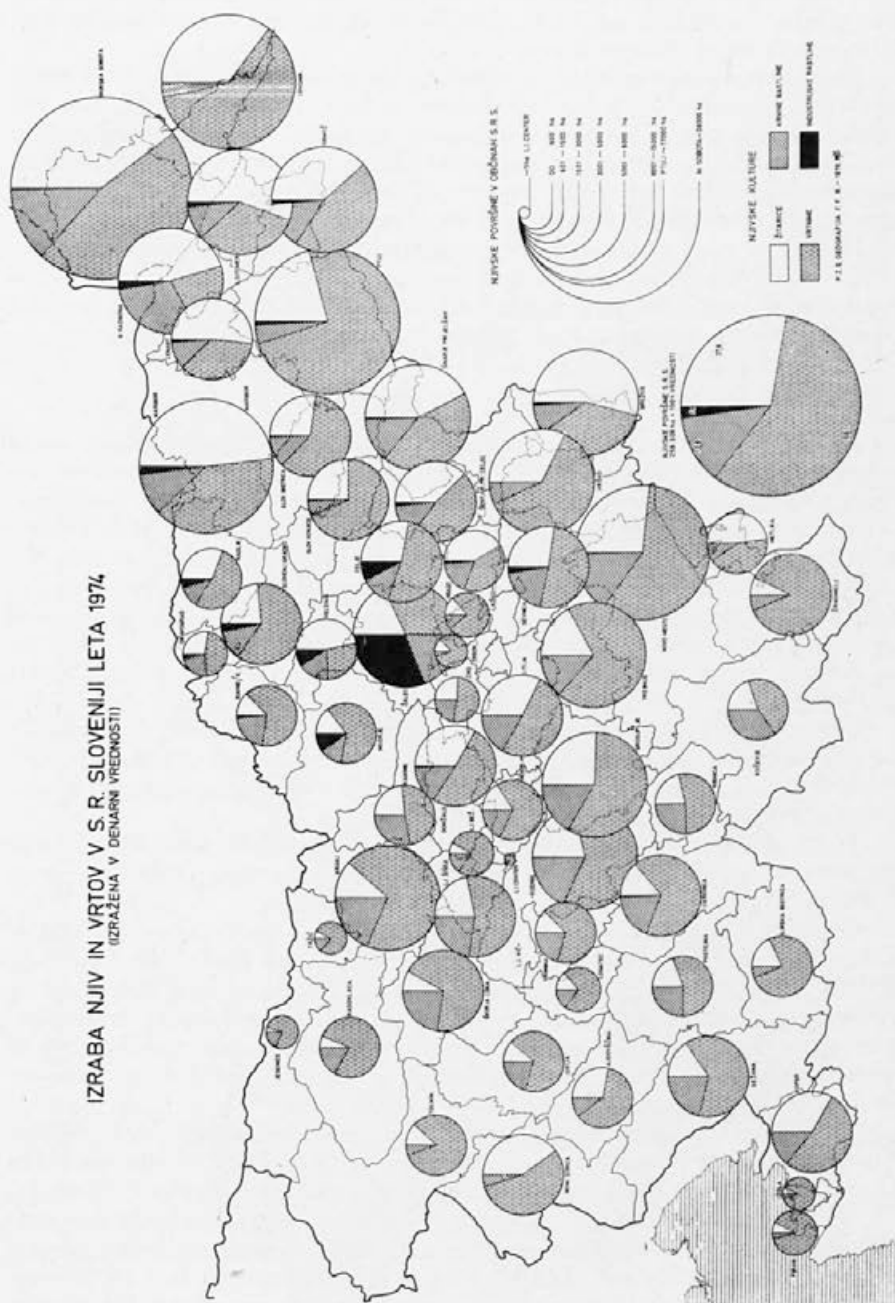
Po strukturi prodanega blaga se je v tem času pomen živinoreje še stopnjeval, saj se je dvignil od 66,7 % na 76,1 % skupne vrednosti tržnega blaga. Delež zasebnega sektorja se je rahlo povečal, kar odraža znatno družbeno pomoč pri preusmerjanju kmetij.

Posamezne vrste živinorejskih pridelkov so pri tržni usmeritvi zastopane leta 1974 takole (v %):

Vrsta živinorejskih pridelkov	% od vseh živinorejskih pridelkov	Od tega zasebni sektor	Od tega družbeni sektor
Govedo, konji, svinje in drugo	52,9	68,4	31,6
Perutnina in jajca	28,5	8,8	91,2
Mleko in mlečni izdelki	17,9	77,4	22,6
Kože, perje in drugo	0,7	84,7	15,3
Skupno	100,0	53,2	46,8

Kot je razvidno iz zgornjih podatkov, daje prodaja živine nad polovico celotne vrednosti vseh živinorejskih tržnih pridelkov, pri čemer ima še vedno večji delež zasebni sektor. Precej drugačne razmere so pri tržni proizvodnji perutnine in jajc, ki so po vrednosti na drugem mestu. Tu je zasebna proizvodnja manj pomembna. Pri mleku in mlečnih izdelkih pa ima še vedno znatno prednost zasebni sektor, saj daje nad tri četrtine vsega prodanega blaga.

Sadjarstvo in vinogradništvo se je povzpelo s tretjega na drugo mesto. Skoraj tri četrtine odkupa prihaja iz družbenega sektorja, ker so zasebni sadovnjaki po načinu gojitve močno zastareli in v njih pretežno prevladujejo manj vredne vrste sadja in vinske trte.

Tržna usmerjenost poljedelstva se je v obravnavanem času znatno zmanjšala, od 10,4 % na 7,5 %. Družbeni in zasebni sektor dajeta približno enak delež tržnega blaga.

Četrto mesto po vrednosti prodanega blaga zavzemajo leta 1974 drugi pridelki, ki vključujejo razne gozdne sadeže, med in drugo. Les zavzema zadnje mesto med odkupljenimi pridelki. Večino lesa dobavlja družbeni sektor, medtem ko je zasebni sektor le malo pomemben. Ravno skromen delež lesa pri tržni usmeritvi nam dokazuje, da pri nekaterih kmetijskih pridelkih ni mogoče izbrati stvarnih podatkov.

Razmerja med družbenim in zasebnim sektorjem pri tržni usmerjenosti kmetijstva so se zaradi družbene pomoči zasebnim kmetom rahlo spremenila. Leta 1969 je družbeni sektor dajal 55,5 %, leta 1974 pa 52,1 odstotka celotne vrednosti kmetijskega tržnega blaga.

Tipi tržne usmerjenosti kmetijstva

Podobno kot leta 1969 je živinoreja tudi leta 1974 najvažnejša veja tržne usmeritve v Sloveniji. Živinorejski tip tržne usmeritve zajema 43 občin v Sloveniji (dve več kot leta 1969). Tod dajejo živinorejski pridelki več kot 50 % celotne vrednosti prodanih kmetijskih pridelkov. Izraziti živinorejski tip obsega naslednjih devet občin: Mursko Soboto, Ptuj, Ljubljano-Siška, Domžale, Grosuplje, Lenart, Lendavo, Postojna in Tolmin. To so v glavnem iste občine kot leta 1969, le da so iz te skupine leta 1974 izpadle občine Ljubljana-Moste, Črnomelj, Metlika in Šmarje pri Jelšah, medtem ko sta se na novo uvrstili občini Lenart in Postojna.

Obe varianti živinorejskega tipa (kjer dajejo živinorejski pridelki od 70,1 % do 80 % celotne vrednosti prodanega kmetijskega blaga) zajemata 6 občin: Kamnik, Ljubljano-Moste-Polje, Sežano, Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah in Postojna.

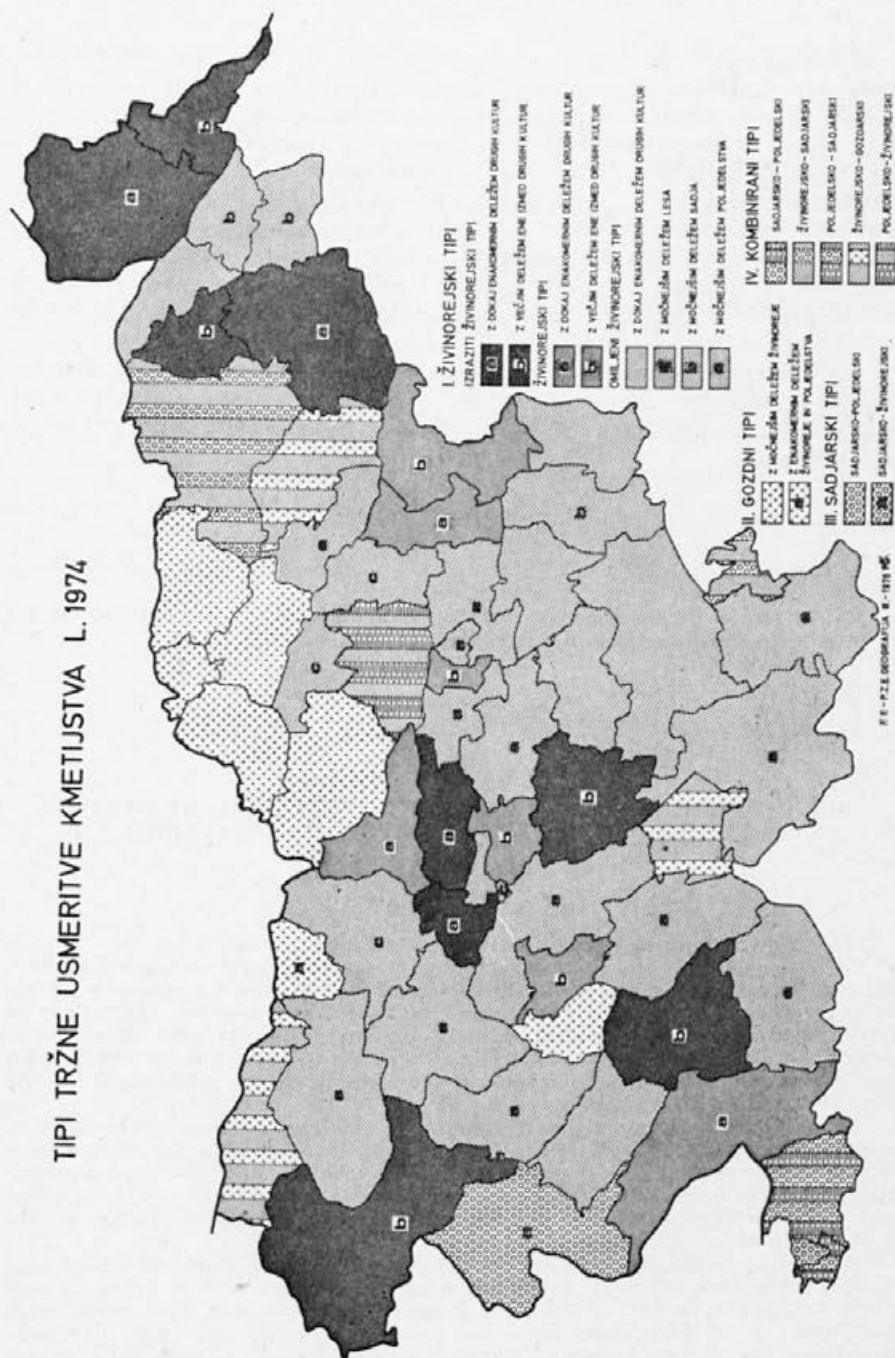
V 28 občinah se uveljavljajo omiljeni živinorejski tipi, kjer dajejo živinorejski pridelki od 50,1 % do 70 % vrednosti vsega prodanega kmetijskega blaga.

Gozdni tipi tržne usmeritve zajemajo leta 1974 sedem občin. Z izjemo Logatca so vse občine ob severni meji, od Radelj ob Dravi do Tržiča. Leta 1969 je bilo takih občin, kjer je les dajal nad 50 odstotkov celotne vrednosti kmetijskih pridelkov osem. V tem času so iz te skupine izpadle občine: Jesenice, Ribnica in Kočevje, na novo pa se je uvrstila občina Mozirje. Gozdna usmeritev v teh občinah je naravno in družbeno pogojena.

Sadjarški tip tržne usmeritve zajema dve občini, to je občino Piran, ki je bila v sadjarstvo usmerjena že leta 1969, in občino Novo Gorico, ki se je v tem času preusmerila v sadjarstvo in vinogradništvo.

Med kombinirane tipe tržne usmeritve smo uvrstili vse tiste občine, kjer nobena skupina ne daje nad 50 % skupne vrednosti prodanih kmetijskih pridelkov. Takih občin je bilo v Sloveniji leta 1974 osem. Notranjo diferenciacijo smo uvedli po prvih dveh prevladujočih skupinah prodanih kmetijskih pridelkov.

TIPI TRŽNE USMERITVE KMETIJSTVA L. 1974

Sklep

Povečan družbeni interes za kmetijstvo z znatnimi finančnimi vlaganji ter strokovno pomočjo zasebnemu kmetijstvu pri preusmerjanju k tržni proizvodnji je v obravnavanem času že dosegel znatne uspehe v povečani tržni proizvodnji (povečana tržna usmerjenost od 5,9 % na 9,5 % pri poljedelskih pridelkih). Znatne spremembe so nastale tudi v strukturi odkupljenih kmetijskih pridelkov. Že doslej zelo izrazita živinorejska tržna usmeritev se je še stopnjevala, zmanjšal pa se je delež poljedelskih pridelkov in lesa pri celotni strukturi prodanega kmetijskega blaga. V manjši meri je naraščal tudi odstotek sadja in vinogradniških pridelkov, kar tudi kaže na večjo intenzifikacijo izrabe kmetijske zemlje.

Vse navedene spremembe dokazujejo, da se je tudi v kmetijstvu začelo novo obdobje. Namesto starega in tradicionalnega polikulturalnega samooskrbnega kmetijstva se čedalje bolj uveljavlja specializirana tržna proizvodnja.

Bibliografija — Bibliography

1. Medved J., Izraba zemljišča in tržna usmerjenost kmetijstva v SR Sloveniji leta 1969. GV XLV, Ljubljana 1973, str. 3—19.
2. Medved J., Tržna usmerjenost kmetijstva v SR Sloveniji leta 1974. Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1976, 48 str. in 15 kart.
3. Obrazec PO 32-a.
4. Obrazec PO 33-b.
5. Obrazec TRG 51.
6. Obrazec TRG 33.

THE DEVELOPMENT OF THE MARKET-ORIENTED AGRICULTURE IN THE S.R. SLOVENIA DURING THE 1969—1974 PERIOD

Jakob Medved
(Summary)

The degree in which agriculture is oriented towards supplying the demands of the market (in the continuation referred to as: the market-oriented agriculture) is one of the indices of the development of the agrarian economy. Hence assessments and consequent comparisons of the market-oriented agriculture as made for different periods of time are bound to reveal the more general tendencies in the development of farming. Such is also the aim of the present contribution in which the market-oriented agriculture as established for the year 1969 and for 1974 is compared.

The study is based on the investigation of the land use and of the market-oriented agriculture in 1969 and in 1974. In both investigations the same methodology has been used. The assessment of the land use and of the market-oriented agriculture is based on the monetary value of agricultural products. These have been considered in four basic groupings: cereals, vegetables, fodder plants, industrial plants.

According to the structure of the goods sold types of market-oriented production have been set up. All the communes in which a certain group of products brings over a half of the total value of the goods sold have been classified into the relevant type. Thus, for instance, into the markedly livestock-breeding type belong communes where livestock brings in over 80 per cent

of the total value of the goods sold, or into the livestock-breeding type communes with livestock bringing in from 70.1 to 80 per cent of the corresponding total value, or into the moderately livestock-breeding type where livestock brings in from 50 to 70 per cent of the total value in question. Where no group of the farm goods brings in over a half of the total value, combined types have been established and named after the first or second relatively most important group of market goods.

In the overall structure of the goods sold it is the significance of livestock that has grown over the period discussed: rising from 66.7 per cent to 76.1 per cent of the total value of the market-oriented farming. The percentage of the privately-owned sector also shows a slight rise, due to the socially organized help intended for the restructuring of farms. The share of agriculture in the whole structure of farm products for the market has during this period fallen from 10.4 per cent in 1969 to 7.5 per cent in 1974. But the importance of fruit-growing has risen, in per cent from 7.1 to 8.4.

Similarly to the situation in 1969, livestock-breeding was also in 1974 the most important branch of the market-oriented farming in Slovenia. The livestock-breeding type of the market orientation covered over two thirds of all the communes on the territory of the S.R. of Slovenia. Forest types of market orientation occupied 7, fruit-growing types 2 communes, while the remaining communes represent combined types.

All the changes described above indicate that it is also in farming that a new period has started: the period of rapid decline of old structures of the polycrop orientation and self-supplying tendencies — and of the introduction of specialized production for the market.